

УДК 342.72

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.3.26>

БЕЗОПЛАТНА ПРАВНИЧА ДОПОМОГА ЯК ГАРАНТІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД

Веселов М.Ю.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри права
Навчально-наукового юридичного інституту
Державного університету економіки і технологій
ORCID: 0000-0002-3963-2764*

Пилипів Р.М.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри права та гуманітарних дисциплін
Івано-Франківської філії Університету «Україна»
ORCID: 0000-0002-0351-5988*

Рекун В.А.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права
Навчально-наукового юридичного інституту
Державного університету економіки і технологій
ORCID: 0000-0002-0126-3852*

Веселов М.Ю., Пилипів Р.М., Рекун В.А. Безоплатна правнича допомога як гарантія забезпечення права на справедливий суд.

Вказується, у листопаді 1995 р. Україна приєдналась до Ради Європи. Цей факт слід визнати необхідним і важливим епізодом у посиленні позицій нашої держави як суб'єкта міжнародно-правових відносин. Але ця подія мала і ще одне важливе значення для України у позиціюванні її саме як повноправного члена сім'ї демократичних країн, – при вступі вона зобов'язалась дотримуватись своїх загальних обов'язків згідно зі Статутом Ради Європи, а саме плюралістичної демократії, верховенства права та захисту прав людини і основних свобод усіх осіб під її юрисдикцією. У статті наведено результати комплексного науково-правового аналізу безоплатної правничої допомоги як однієї з ключових інституційних гарантій забезпечення права на справедливий суд та рівний доступ до правосуддя. Актуальність дослідження обумовлена збереженням системних проблем у реалізації права на захист, високою кількістю заяв, поданих проти України до Європейського суду з прав людини, а також необхідністю подальшого вдосконалення національного механізму надання безоплатної правничої допомоги в контексті трансформації правової системи та зростання соціальної вразливості значної частини населення. На основі аналізу міжнародно-правових документів, положень Європейської конвенції з прав людини та практики Європейського суду з прав людини демонструється, що обов'язок держави забезпечувати ефективну правову допомогу не може обмежуватися виключно кримінальним провадженням, а має поширюватися й на інші види юрисдикційних процедур, у яких особа ризикує суттєвим обмеженням своїх прав і свобод. На основі статистичних даних та результатів міжнародних і національних моніторингових досліджень у статті обґрунтовується висновок про збереження негативних тенденцій у сфері дотримання права на захист та принципу рівності сторін, що підтверджує необхідність подальшого розвитку та зміцнення інституційних та процесуальних основ системи безоплатної правничої допомоги. Наукова новизна статті полягає в обґрунтуванні підходу до розуміння безоплатної правничої допомоги як системоутворюючого елемента державно-правового, насамперед адміністративно-правового, механізму забезпечення права на справедливий суд. Висновки, сформульовані у статті, створюють теоретичну основу для подальших наукових досліджень, спрямованих на підвищення ефективності системи безоплатної правничої допомоги в Україні.

Ключові слова: безоплатна правнича допомога; право на справедливий суд; доступ до правосуддя; право на захист; адміністративно-правовий механізм, правові гарантії, міжнародно-правові гарантії, практика Європейського суду з прав людини.

Veselov M.Y., Pylypiv R.M., Rekun V.A. Free legal aid as a guarantee of ensuring the right to a fair trial.

It is indicated that in November 1995, Ukraine joined the Council of Europe. This fact should be recognized as a necessary and important episode in strengthening the positions of our state as a subject of international legal relations. But this event also had another important significance for Ukraine in positioning it as a full member of the family of democratic countries - upon accession, it undertook to comply with its general obligations under the Statute of the Council of Europe, namely pluralistic democracy, the rule of law and the protection of human rights and fundamental freedoms of all persons under its jurisdiction. The article provides a comprehensive scholarly and legal analysis of free legal aid as one of the key institutional guarantees for ensuring the right to a fair trial and equal access to justice. The relevance of the study is обусловлена the persistence of systemic problems in the implementation of the right to defence, the high number of applications lodged against Ukraine before the European Court of Human Rights, as well as the need for further improvement of the national mechanism for providing free legal aid in the context of the transformation of the legal system and the growing social vulnerability of a significant part of the population. Based on the analysis of international legal instruments, the provisions of the European Convention on Human Rights and the case law of the European Court of Human Rights, it is demonstrated that the State's obligation to ensure effective legal assistance cannot be limited exclusively to criminal proceedings, but must also extend to other types of jurisdictional procedures in which an individual risks substantial restrictions of their rights and freedoms. On the basis of statistical data and the results of international and national monitoring studies, the authors substantiate the conclusion that negative trends persist in the sphere of observance of the right to defence and the principle of equality of arms, which confirms the necessity of further development and strengthening of the institutional and procedural foundations of the free legal aid system. The scientific novelty of the article lies in substantiating an approach to understanding free legal aid as a system-forming element of the state-legal, primarily administrative-law, mechanism for ensuring the right to a fair trial. The conclusions formulated in the article create a theoretical basis for further scholarly research aimed at enhancing the effectiveness of the free legal aid system in Ukraine.

Key words: free legal aid; right to a fair trial; access to justice; right to defence; administrative-law mechanism; legal guarantees; international legal guarantees; case law of the European Court of Human Rights.

Постановка проблеми. У листопаді 1995 р. Україна приєдналась до Ради Європи. Цей факт слід визнати необхідним і важливим епізодом у посиленні позицій нашої держави як суб'єкта міжнародно-правових відносин. Але ця подія мала і ще одне важливе значення для України у позиціюванні її саме як повноправного члена сім'ї демократичних країн, – при вступі вона зобов'язалась дотримуватись своїх загальних обов'язків згідно зі Статутом Ради Європи, а саме плюралістичної демократії, верховенства права та захисту прав людини і основних свобод усіх осіб під її юрисдикцією. Тоді наша держава також погодилась виконати, у визначені терміни, ряд спеціальних зобов'язань, перелічених у Висновку Парламентської Асамблеї № 190 (1995 р.) [1]. Стосовно дотримання верховенства права та захисту прав людини, Парламентська Асамблея серед іншого закликала органи влади України покращити доступ до правосуддя шляхом запровадження системи безоплатної правничої допомоги (далі – БПД) у відповідності до стандартів Ради Європи та практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) [1]. У представленому у вересні 2016 р. звіті Ради Європи за результатами оцінювання системи БПД в Україні у світлі стандартів та передового досвіду Ради Європи було констатовано значні досягнення, яких вдалося вибороти за порівняно короткий проміжок часу з моменту започаткування даної системи. Голова Офісу Ради Європи в Україні М. Енберг з цього приводу тоді зазначив: *«Безоплатна правова допомога є важливим елементом чесної та ефективної системи правосуддя, що базується на захисті прав людини і верховенстві права. Це основа розширення доступу до правосуддя в межах права на справедливий суд ... І тому дуже важливим є запровадження механізмів для підвищення якості та доступності правової допомоги, гарантованої державою»* [2]. Право, гарантоване державою матиме втілення у житті кожної людини лише за умови створення для цього реальних передумов і правових механізмів. *«Кожен в Україні має доступ до справедливого та ефективного судового розгляду незалежним і безстороннім судом, ефективних механізмів виконання судових рішень»*, – на шляху досягнення цієї стратегічної цілі й до сьогодні виникає чимало проблем, зокрема випадки порушення права на захист, права зберігати мовчання та не свідчити проти себе, надмірна тривалість проваджень в адміністративних, цивільних та кримінальних справах. Серед завдань, спрямованих на вирішення цих проблем Національна стратегія у сфері прав людини згадує про підвищення доступності БПД в державі [3].

Стан опрацювання проблематики. Покажемо прикладом необхідності реального гарантування зі створенням дієвого механізму забезпечення доступу до правосуддя на професійному рівні та на безоплатній основі (як альтернатива для соціально вразливих категорій громадян є книга американської авторки Д.Л. Роуд «Доступ до правосуддя» (2004 р.). Наведена книга – це критичне дослідження проблеми нерівного доступу до правосуддя в США, яка існує попри закріплену на державному рівні декларацію «*Equal Justice Under Law*» (з англійської мови на українську це можна перекласти як «рівність усіх перед правосуддям», «рівний доступ до правосуддя для всіх», «справедливе правосуддя на засадах рівності»). Авторка наглядно демонструє різницю між номінальним декларуванням права та його реальним забезпеченням, стверджує, що хоча юридичні права формально гарантовані, на практиці значна частина населення – особливо малозабезпечені верстви – фактично позбавлені реальної можливості їх захистити через високу вартість юридичної допомоги, недоступність адвокатів або недостатню якість представництва. Відома правозахисниця не лише ставить діагноз проблемі, але й пропонує конкретні напрями реформ: від розширення доступу до юридичної допомоги (навіть для цивільних справ), до залучення небайдужих адвокатів, альтернативних моделей обслуговування (не лише класичного адвокатства), а також системної координації між громадськими, державними та професійними структурами [4]. Інший американський дослідник Р. Рубінсон у публікації під назвою «Теорія доступу до правосуддя» (2005 р.) подібно до попередньої авторки також стверджував, що юридичні інститути протягом усього ХХ ст. не виконували свого обов'язку щодо забезпечення справедливості для всіх – переважна більшість приватних і публічних ресурсів вирішення спорів (адвокати, експерти, судді, адміністративний апарат) спрямовувалися на вирішення суперечок за участю заможних осіб та організацій. Попри те, що переважна більшість спорів стосується малозабезпечених верств населення, для яких ставки у таких правових спорах виявляються значно вищими (наприклад, виселення з єдиного доступного житла, втрата мінімальних соціальних виплат, ризик голоду, добробут дітей), оскільки йдеться про вітальні потреби першої необхідності. Ця вада є структурною, оскільки, на думку вченого, ідеал рівного доступу до правосуддя та справедливого його здійснення несумісний із соціальними реаліями, у яких створюється постійна криза легітимності правових інститутів і верховенства права [5].

У своїй дисертації А. Джуська робить слушний висновок: «Конституційне право людини на професійну правничу допомогу має дуалістичну правову природу: по-перше, є основним (фундаментальним), невід'ємним правом кожного, що становить сукупність правових можливостей фізичної особи як учасника правовідносин, з метою досягнення поставлених юридичних цілей, а, по-друге, воно виступає як ключова конституційна гарантія для забезпечення інших прав людини (у тому числі й права на справедливий суд)» [6, с. 224]. Деякі наші співвітчизники (І. Козьяков та О. Говоруха, Н. Ільків і С. Романцова) зазначають, що шляхом поділу БПД на два види «законодавець диференціює поняття «доступ до права» (англ. *access to law*) та «доступ до правосуддя» (англ. *access to justice*) як правові категорії, що є різними як за своєю формою та змістом, так і за способом реалізації [7; 8]. Водночас обидва види вимагають ефективного правового механізму забезпечення і захисту. Норми, які урегульовують ці питання одночасно містяться у кількох галузях права, хоча переважна частина, яка безпосередньо стосується організації та процедури надання БПД містить саме адміністративне право. Попри значні зрушення у забезпеченості та доступності в Україні БПД, ця тематика не втрачає актуальності для наукового аналізу.

Метою статті є науково-правове обґрунтування безоплатної правничої допомоги як системоутворюючої правової гарантії забезпечення права на справедливий суд і рівного доступу до правосуддя, з урахуванням міжнародних стандартів, практики ЄСПЛ та критичного осмислення сучасних проблем правозастосування в Україні.

Виклад основного матеріалу. Міжнародні норми закріплюють право та визначають основні гарантії людини на справедливе правосуддя і рівний доступ до ефективного захисту. Загальна декларація прав людини (1948 р.) гарантує людині право на ефективне судове поновлення у правах (ст. 8), забезпечення «усіх можливостей для захисту» від кримінального переслідування. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 р.) прямо гарантує кожній особі при розгляді будь-якого кримінального обвинувачення право «мати призначеного їй захисника... і скористатися цією можливістю безоплатно, якщо у неї немає достатніх коштів для оплати» [9; 10].

Положення Європейської конвенції з прав людини (1950 р.) (далі – Конвенція) щодо права на правничу допомогу (п. 3 (с) ст. 6) [11] застосовуються, перш за все, до захисту від переслідування у кримінальних правопорушеннях. З цього приводу А. Паскар, посилаючись на раніше висловлену позицію М. де Сальвіа, наголошує: «особливою проблемою є надання БПД у цивільних справах, оскільки Конвенція не містить такої вимоги. У цьому плані фатальним було рішення у справі *Airey v Ireland*, де Суд визнав, що п. 3 (с) ст. 6 Конвенції має застосовуватися лише у кримінальному провадженні» [12]. Однак варто звернути увагу на ті рішення ЄСПЛ, у яких Високий Суд справедливо наголошує,

що гарантування справедливого судового розгляду за подібних обставин (включаючи право на БПД, – прим. автор.) має бути забезпечено і тим особам, які притягаються до інших видів юридичної відповідальності, зокрема дисциплінарної (наприклад, рішення ЄСПЛ у справі Енгель та інші проти Нідерландів (*Engel and Others v. The Netherlands*), 1976 р. [13]; рішення ЄСПЛ у справі Езех та Коннорс проти Сполученого Королівства (*Ezeh and Connors v. The United Kingdom*), 2003 р. [14]).

Практика ЄСПЛ містить чимало прикладів, у яких Високий Суд визначає критерії, за яких особі має надаватися гарантована Концепцією правнича допомога. Так, у рішенні ЄСПЛ Бенхем проти Сполученого Королівства (*Benham v. The United Kingdom*) 1996 р. суд підкреслює, що коли на карту поставлено позбавлення волі або інші серйозні наслідки, «інтереси правосуддя» зазвичай вимагають надання правничої допомоги (призначення захисника): «З огляду на суворість покарання, яке загрожує заявнику, та складність застосовного законодавства, Суд вважає, що інтереси правосуддя вимагали, щоб пан Бенхем, аби отримати справедливий розгляд справи, мав скористатися безкоштовним юридичним представництвом під час провадження в магістраті. Таким чином, мало місце порушення п.п. 1 та 3 (с) ст. 6 Конвенції, взятих разом» [15]. Таким чином, міжнародне право, визначаючи міжнародно-правові гарантії для рівного доступу до справедливого суду, лише окреслює бажані стандарти, втілення яких зрештою залежить від правових механізмів кожної держави, яка ратифікувала відповідні міжнародно-правові акти.

Говорячи про стан дотримання Україною міжнародних стандартів прав і свобод людини, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини у 2008 р. (на той час – Н. Карпачова. – Прим. автор.) звернула увагу на те, що правова допомога є важливим питанням для вразливих людей, причому не лише у кримінальних, а й у цивільних та адміністративних справах. Через відсутність такої допомоги сьогодні найбільш вразливі групи населення не можуть захистити свої права [16]. Вже 10 років по тому (у 2018 р.) М. Хаустова та А. Шевцов на підставі власних досліджень і досліджень інших вчених наголошували, що Україна залишається серед лідерів за кількістю звернень проти неї до ЄСПЛ. Значна кількість рішень, що ухвалюється цією міжнародною судовою інстанцією, засвідчує недосконалість забезпечення в Україні права на судовий захист і, зокрема, права на правничу допомогу [17, с. 45-46].

Оцінювання, проведене в Україні 10 років тому представниками Ради Європи (у лютому-червні 2016 р.), включало аналіз нормативно-правової бази, структури, організації та функціонування української системи надання безоплатної вторинної правничої допомоги (далі – БВПД) у кримінальних справах та у випадках адміністративного затримання й арешту. Зокрема, дослідження охопило такі аспекти як доступ до правничої допомоги, порядок призначення та заміни адвокатів, забезпечення якості й відповідні контрольні механізми, оплату послуг адвокатів, незалежність органів, відповідальних за БПД тощо [18]. Втім і надалі система БПД як одна з гарантій та умов рівного доступу всіх осіб до правосуддя потребує подальшого вдосконалення правової бази і стратегій розвитку, а так само ведення постійного моніторингу практики правозастосування у цій сфері. Як окремий приклад, який має пряме відношення до проблем забезпечення ефективного надання правничої допомоги можна навести таку інформацію: в Україні кількість порушень професійних привілеїв адвокатів, включаючи право на інформацію та право на оскарження, щороку зростає через ненадання необхідної відповіді на адвокатський запит. Судова практика показує, що відповідь надається лише на кожен четвертий адвокатський запит [19].

За результатами більш сучасного аналізу порушень права на справедливий суд – за перше півріччя 2024 р., Моніторингова місія ІАС ІШР констатувала порушення права на захист у 34% засідань (проваджень в межах національного судочинства). У співвідношенні зареєстрованих порушень відносно загальної кількості судових засідань (проваджень) зазначені порушення (право на захист) становили 21 % (умовно кожне п'яте засідання). Порівнюючи дані першого півріччя 2024 р. зі статистикою за 2020 р. (у лютому 2022 р. моніторинг дотримання права на справедливий суд в Україні було призупинено у зв'язку з повномасштабним вторгненням збройних сил російської федерації в Україну), спостерігачі ІАС ІШР прийшли до висновку про те, що частина негативних тенденцій даного виду порушень продовжують займати значну долю порушень права на справедливий суд в контексті статей 3 – 6 ЄКПЛ [20]. У контексті аналізу порушень цього, умовно кажучи «загального» права (на справедливий суд) за перше півріччя 2025 р., порушення права на захист фахівцями ІАС ІШР розглядається як складова порушень рівності сторін [21].

Вчені небезпідставно звертають увагу, що за міжнародно-правовою концепцією доступ до суду є не лише правом кожного, а й виступає ще неодмінною передумовою реалізації «загального» права на справедливий суд, підкреслюючи поряд з цим, що вказане право не може бути ефективно реалізовано без забезпечення з боку держави права на правничу допомогу. Так В. Ісакова каже: «Посилання на обов'язок держави забезпечити особі реальний, а не формальний доступ до суду, що містяться в низці міжнародно-правових документів, рішень ЄСПЛ тощо, зокрема передбачає і

необхідність реальної реалізації права на правничу допомогу. У той же час відсутність ефективної системи правничої допомоги, зокрема безоплатної для малозабезпечених, істотно перешкоджає доступу до правосуддя» [22, с. 404]. Як гарантію права на справедливий суд розглядає його і ЄСПЛ. Так, у рішенні ЄСПЛ у справі «Яременко проти України» (2008 р.) порушення пп. «с» п. 3 ст. 6 ЄКПЛ було констатоване: у зв'язку з тим, що у справі про вбивство водія таксі, рішення національної судової системи про визнання заявника винним у вчиненні злочину ґрунтувалося головним чином на його зізнанні, яке орган досудового розслідування дістав за відсутності захисника. Фактично висновок про неналежну якість наданої правової допомоги послужив підставою для висновку ЄСПЛ про порушення права на справедливий суд [23]. В одній з публікацій судді-науковця П. Гавалешка на прикладі адміністративного судочинства зазначено, що забезпечення реалізації права особи на БВД сьогодні є запорукою дотримання не лише основних засад здійснення судочинства, але й реалізація права особи на справедливий суд та ефективний засіб правового захисту [24, с. 220-221]. Подібних висновків доходили й інші вітчизняні вчені, наприклад, В. Теремецький, Є. Дуліба, Ю. Градиська (в межах адміністративного судочинства) [25, с. 226]; І. Хондогій (в межах кримінального судочинства) [26].

Висновки. Проведене дослідження переконливо доводить, що БВД виступає не допоміжним, а системоутворюючим елементом механізму забезпечення права на справедливий суд і рівного доступу до правосуддя. Забезпечення реалізації права на правничу допомогу, включаючи у першу чергу її безоплатний, а відповідно рівний і доступний для всіх категорій фізичних осіб формат, має розглядатися як структурна система – державно-правовий механізм. Враховуючи, що переважна більшість відносин щодо організації та забезпечення права на обидва види БВД має адміністративно-правовий характер, на перспективу (для подальших наукових розвідок у цьому напрямку) слід визначитися з елементами саме адміністративно-правового механізму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про виконання обов'язків та зобов'язань Україною: Резолюція 1466 (2005) Парламентської Асамблеї Ради Європи, Міжнародний документ від 05.10.2005 № 1466(2005). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_611/conv#Text (дата звернення: 02.12.2025).
2. Рада Європи надала оцінку системі безоплатної правової допомоги в Україні: висновки та рекомендації. Безоплатна правнича допомога. Новини: 19.09.2016. URL: <https://legalaid.gov.ua/novyny/rada-yevropy-nadala-otsinku-systemi-bezoplatnoyi-pravovoyi-dopomogy-v-ukrayini-vysnovky-ta-rekomendatsiyi-2/> (дата звернення: 02.12.2025).
3. Про Національну стратегію у сфері прав людини: Указ Президента України; Стратегія від 24.03.2021 р. № 119/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#n120> (дата звернення: 28.12.2025).
4. Rhode, D.L. (2004). *Access to Justice*. Oxford University Press. 241 p. URL: <https://surl.li/sgocsc>.
5. Rubinson, R. (2005). A theory of access to justice. *The Journal of the Legal Profession*, 29, 89–156.
6. Джуська А.В. Конституційне право людини на професійну правничу допомогу в Україні: дис. канд. юрид. наук: 12.00.02. Київ, 2018. 271 с.
7. Козьяков І., Говоруха О. Актуальні питання реалізації принципів надання безоплатної правової допомоги. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2018. № 1(17). С. 107–116. URL: http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/ua/pdf/1-2018/koziakov_govoruha.pdf (дата звернення: 27.12.2025).
8. Ільків Н.В., Романцова С.В. Перспективи впровадження стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги в цивільному та кримінальному процесі: національний та європейський досвід. *Challenges of legal science and education: an experience of EU countries and introduction in Ukraine* : Collective monograph. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2020. С. 190–205. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-007-0-11>.
9. Загальна декларація прав людини: Декларація ООН від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015/conv#Text (дата звернення: 28.12.2025).
10. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Пакт ООН від 16.12.1966 р. Ратифікований від 19.10.1973. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043/conv#o72 (дата звернення: 28.12.2025).
11. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини): Конвенція Ради Європи, Протокол від 04.11.1950. Дата оновлення: 01.08.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 25.11.2025).

12. Paskar A. Legal aid in the context of ensuring access to justice. *Bulletin of the High Qualification Commission of Judges of Ukraine*. 2014. URL: <https://www.vkksu.gov.ua/page/legal-aid-context-ensuring-access-justice> (дата звернення: 04.12.2025).
13. European Court of Human Rights. (8 June 1976). Case of Engel and others v. the Netherlands. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57479> (дата звернення: 07.11.2025).
14. Ezeh and Connors v. The United Kingdom. (2003). *Applications Nos. 39665/98 and 40086/98*. Grand Chamber Judgment of 9 October 2003. European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61333> (дата звернення: 04.12.2025).
15. Benham v. United Kingdom, App. No. 19380/92 (Eur. Ct. H.R. June 10, 1996). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57990> (дата звернення: 04.12.2025).
16. Виступ Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Ніни Карпачової на представленні у Верховній Раді України Спеціальної доповіді «Стан дотримання дотримання Україною міжнародних стандартів у галузі прав і свобод людини»: Доповідь від 10.12.2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001715-08#Text> (дата звернення: 02.12.2025).
17. Хаустова М.Г., Шевцов А.А. Право на безоплатну правову допомогу як елемент принципу доступності правосуддя в умовах глобалізаційних процесів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 2. С. 45–48. URL: https://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/08/2_2018.pdf.
18. Рада Європи надала оцінку системі безоплатної правової допомоги в Україні: висновки та рекомендації. *Безоплатна правнича допомога*. Новини: 19.09.2016. URL: <https://legalaid.gov.ua/novyny/rada-yevropy-nadala-otsinku-systemi-bezoplatnoyi-pravovoyi-dopomogy-v-ukrayini-vysnovky-ta-rekomendatsiyi-2/> (дата звернення: 02.12.2025).
19. Pohosian, M.A., Horodetska, M.S., Veselov, M.Y., Pylypenko, D.O., Banchuk-Petrosova, O.V. (2021). The Role of a Lawyer's Request as a Means of Legal Communication in the Field of Human Rights Advocacy. *Cuestiones Políticas*, 39/70: 465–484. DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.3970.28>.
20. Аналіз порушень права на справедливий суд за перше півріччя 2024 року. IAC ISHR. URL: <https://surl.li/yubmyr> (дата звернення: 03.12.2025).
21. Аналіз порушень права на справедливий суд за перше півріччя 2025 року. IAC ISHR. URL: <https://surl.li/wwbqvh> (дата звернення: 03.12.2025).
22. Ісакова В.М. Право на правову допомогу як елемент принципу доступності правосуддя. *Форум права*. 2012. № 4. С. 404–410. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2012_4_67.
23. Рішення ЄСПЛ у справі «Яременко проти України» від 12 червня 2008 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974-405>.
24. Гавалешко П.С. Проблеми реалізації вимог ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод при апеляційному розгляді справ про адміністративні правопорушення. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 1. С. 141–145. DOI: 10.36695/2219-5521.1.2021.25.
25. Теремецький В., Дуліба Є., Градиська Ю. Деякі питання надання безоплатної вторинної правової допомоги в адміністративному судочинстві. *Приватне право і підприємництво*. 2023, Вип. 23. С. 220–227. DOI: <https://doi.org/10.32849/2409-9201.2023.23.36>.
26. Хондогій І.В. Система безоплатної правової допомоги як реалізація конституційного права громадян України на професійну правничу. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. Вип. 2. С. 138–146. URL: <https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/155>.

Дата першого надходження рукопису до видання: 30.12.2025
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 26.01.2026
Дата публікації: 2.02.2026